

ЕТИЧКЕ ДИЛЕМЕ О ПРАВУ НА ПОНОВНУ УПОТРЕБУ УПИТНИКА

Марија Милић,¹ Јелена Дотлић,^{2,3} Јасмина Стевановић,¹ Јелена Филимоновић⁴¹ Медицински факултет, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, Србија² Медицински факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија³ Клиника за гинекологију и акушерство, Клинички центар Србије, Београд, Србија⁴ Завод за јавно здравље Косовска Митровица, Косовска Митровица, Србија

ETHICAL DILEMMAS REGARDING THE RIGHT TO RE-USE QUESTIONNAIRES

Marija Milić,¹ Jelena Dotlić,^{2,3} Jasmina Stevanović,¹ Jelena Filimonović⁴¹ Faculty of Medicine at the University of Priština with temporary headquarters in Kosovska Mitrovica, Kosovska Mitrovica, Serbia² Faculty of Medicine at the University in Belgrade, Belgrade, Serbia³ Clinic for Gynaecology and Obstetrics, Clinical Centre of Serbia, Belgrade, Serbia⁴ Public Health Institute Kosovska Mitrovica, Kosovska Mitrovica, Serbia

Сажетак

Упитник представља унапред одређен скуп питања који се користи за прикупљање података од интереса. Употреба упитника у биомедицинским наукама је у сталном порасту последњих година, како у епидемиолошким истраживањима, тако и у клиничком раду. Креирање упитника врши се од стране стручњака за одговарајућу област који користе податке из литературе. Коришћење претходно креираног, валидираног и објављеног упитника штеди време и ресурсе и омогућава поређење резултата са онима из других студија у којима је упитник већ коришћен. За сваки мерни инструмент или материјал који се нађе на интернет страници, у часопису или другом медију изражавања претпоставља се да је заштићен ауторским правима, а правна и етичка одговорност истраживача је да добије дозволу за коришћење, модификацију и/или репродукцију тог мерног инструмента. Приликом тражења дозволе потребно је да се истраживач представи, наведе институцију у којој ради и пажљиво објасни разлог и сврху тражења дозволе за употребу упитника и дозволу за превод и валидацију упитника у новој популацији. Након добијања дозволе за употребу упитника/скеале појављује се етичко питање његовог адекватног превода и културолошке адаптације и његове поновне валидације у новој популацији у којој се примењује. Добијену дозволу за коришћење и/или репродукцију инструмента неопходно је сачувати било да се ради о копији преписке или уговору, што је доказ да се поседује законско право на коришћење инструмента. Последнице неприбављања одговарајуће дозволе за коришћење упитника/скеале могу бити необјављивање резултата истраживања, јер уредници часописа неће објавити рад уколико им се не достави доказ о дозволи за употребу упитника, повлачење рада из публикације, новчана казна.

Кључне речи: упитник, етика, законско право

Abstract

A questionnaire is a predetermined set of questions used to collect data of interest. The use of questionnaires in biomedical sciences has been continually rising in recent years, both in epidemiological research and in clinical work. Questionnaires are created by experts in the relevant field who use data from the literature. Using a previously created, validated and published questionnaire saves time and resources and enables comparison of results with those of other studies in which the questionnaire had already been used. Any measuring instrument or material found on a website, journal or other medium of expression is assumed to be copyrighted, and it is the legal and ethical responsibility of the researcher to obtain permission to use, modify and/or reproduce that measuring instrument. When requesting permission, it is necessary for the researcher to introduce themselves, state the institution where they work and carefully explain the reason and purpose of requesting permission to use the questionnaire and permission to translate and validate the questionnaire in a new population. After obtaining permission to use the questionnaire/scale, the ethical issue of its adequate translation and cultural adaptation and its revalidation in the new population in which it is applied arises. It is necessary to save the obtained permission for the use and/or reproduction of the instrument, whether it is a copy of the correspondence or a contract, as proof that the researchers have the legal right to use the instrument. Not obtaining the appropriate permission to use the questionnaire/scale can result in non-publication of the research results, as journal editors will not publish work unless they are provided with proof of the permission to use the questionnaire, as well as withdrawal of the work from publication, or fine.

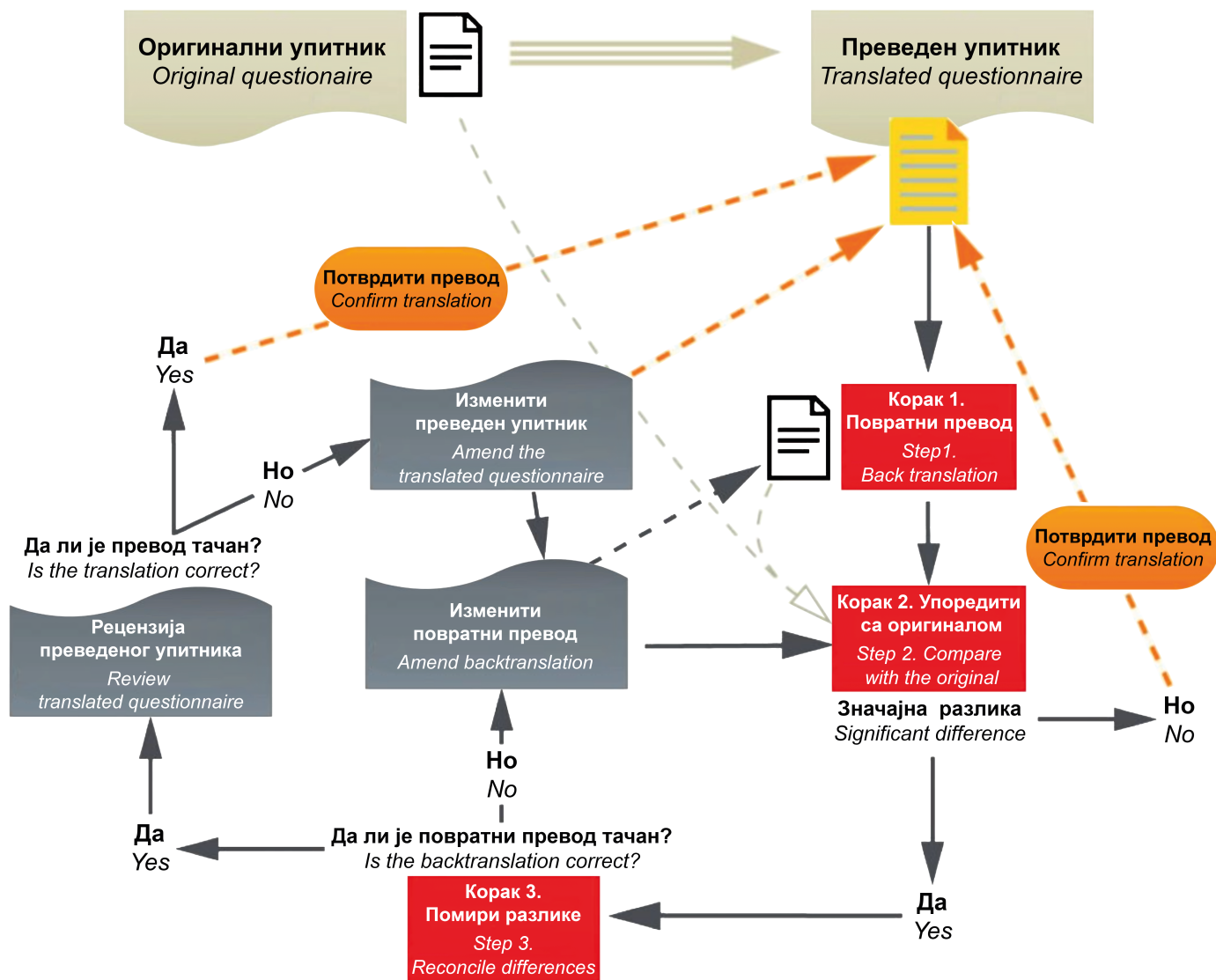
Key words: questionnaire, ethics, legal right

Упитник, као инструмент за анкетно истраживање, представља унапред одређен скуп питања који се користи за прикупљање података од интереса [1, 2]. Употреба упитника у биомедицинским наукама је у сталном порасту последњих година, како у епидемиолошким истраживањима тако и у клиничком раду, а његова популарност заснива се на брзини којом се подаци могу добити, обично без значајних капиталних улагања [2, 3]. Упитник креирају стручњаци за одговарајућу област користећи податке из литературе [4]. Након креирања упитник је потребно пилотирати/верификовати од стране стручњака на репрезентативном узорку како би му се утврдила валидност (процена да ли упитник мери оно што треба да мери) и поузданост (процена способности упитника да пружи конзистентне резултате у више поновљених мерења) [4]. Како би упитник имао адекватну валидност и поузданост, питања би требало да буду у складу са циљевима истраживања, креирана на разумљив, недвосмислен и непристрасан начин, наведена логичним и структурираним редоследом, адекватно кодирана, а упитник пилотиран и етички прихватљив [3, 4, 5, 6]. Питања у упитнику могу бити отвореног или затвореног типа, а за прикупљање података се може изабрати једна од неколико метода анкетирања (интервјуи лицем у лице, телефонски интервјуи, анкете послате путем поште, анкете на интернету) [3, 7–9]. Данас је у употреби велики број валидираних упитника из различитих области, а многи од њих су јавно доступни за употребу истраживачима, док су други заштићени ауторским правима и/или лиценцим ограничењима, па је за њихову употребу потребна дозвола, а често се њихова употреба и наплаћује или подлеже лиценцној такси [8]. Коришћење претходно креираног, валидираног и објављеног упитника штеди време и ресурсе и омогућава поређење резултата са онима из других студија у којима је упитник већ коришћен [7]. Стога је неопходно да истраживачи буду свесни потребе добијања одобрења за коришћење упитника пре почетка истраживачког пројекта [10]. Узимајући у обзир разлике у прописима и захтевима у различитим земљама, агенцијама и институцијама, истраживачима се саветује да се консултују са етичким комитетима у својим институцијама у вези са потребним одобрењем и додатним дилемама које би требало да буду решене пре почетка истраживања [7, 10]. Раније етички комитети нису били превише заинтересовани за истраживања која нису укључивала примену инвазивне или потенцијално опасне процедуре или инструмента за добијање података [5]. Међутим, данас се сва истраживања сматрају потенцијално штетним чак иако се за добијање података користе упитници који се састоје од једног питања,

The questionnaire, as an instrument for survey research, is a predetermined set of questions used to collect data of interest [1, 2]. The use of questionnaires in biomedical sciences has been steadily increasing in recent years, both in epidemiological research and in clinical work, and its popularity is based on the speed at which data can be obtained, usually without significant capital investments [2, 3]. Questionnaires are created by experts in the relevant field using literature data [4]. Once created, questionnaires need to be piloted/verified by experts on representative samples, to determine their validity (whether the questionnaire measures what it needs to measure) and reliability (assessment of the questionnaire's ability to deliver consistent results across repeated measurements) [4]. For the questionnaire to have adequate validity and reliability, the questions need to be consistent with the research objectives, phrased in an understandable, unambiguous and impartial manner, listed in a logical and structured order, adequately coded and the questionnaire needs to be piloted and ethically acceptable [3, 4, 5, 6]. Questions in the questionnaire may be open or closed-ended, and one of several survey methods may be selected for data collection (face-to-face interviews, phone interviews, mail-based surveys, online surveys) [3, 7–9]. Today, many validated questionnaires are in use in different areas, many of them publicly available for use by researchers, while others are protected by copyright and/or license restrictions, so permission is required for their use, and often they are charged for or subject to license fees [8]. Using a pre-created, validated and published questionnaire saves time and resources and allows you to compare results with other studies where the questionnaire had already been used [7]. It is therefore necessary for researchers to be aware of the need to obtain an authorization to use a questionnaire before the start of their research project [10]. Considering differences in regulations and requirements in different countries, agencies and institutions, researchers are advised to consult with ethical committees in their institutions regarding the necessary approval and additional dilemmas that need to be resolved before their research starts [7, 10]. In the past, ethical committees were not too interested in research that did not include invasive or potentially dangerous procedures or data-obtaining instruments [5]. However, all studies are considered potentially harmful today, even when questionnaires consisting of one question are used to obtain data, especially when it comes to vulnerable populations [5, 11, 12]. Before they are to issue their decision on whether the planned study complies with ethical principles, the ethical committee should be provided with the necessary details on study design, copies of the questionnaires planned to be used in the study, licenses to use

посебно када се ради о осетљивим популацијама [5, 11, 12]. Пре доношења одлуке о задовољењу етичких принципа планиране студије, етичком комитету би требало доставити потребне детаље о дизајну студије, копије упитника који се планирају користити у студији, дозволе за коришћење упитника и осталу пратећу документацију и информације или пропратна писма [7, 12]. Такође, након добијања дозволе за употребу упитника/скеале појављује се етичко питање његовог адекватног превода и културолошке адаптације и његове поновне валидације у новој популацији у којој се примењује. Уколико је потребно да истраживач преведе упитник на свој матерњи језик, онда користи метод „превод и повратни превод“ [1, 2, 13]. Истраживач и/или преводилац, некада више њих, преводи упитник обично са енглеског или другог језика на коме је упитник креиран на језик истраживача који је добио дозволу за употребу упитника. Често се обави више од једног превода упитника да би потом тим стручњака креирао финалну верзију на којој се ради повратни превод [1, 2, 13]. Повратни превод се потом шаље аутору/креатору упитника на поређење са оригиналним упитником. Уколико аутор да сагласност на исправност повратног превода, тачније потврди да се повратни превод и оригиналан упитник слажу, преведена верзија упитника се прихвата као коначна и даље валидира. Уколико аутор сматра да повратни превод треба кориговати, онда се врши усаглашавање повратног превода и оригиналног упитника у складу са сугестијама аутора оригиналног упитника, и измене начињене у повратном преводу при усаглашавању се преносе и у преведену верзију упитника тако да преведена верзија одговара оригиналном упитнику и буде у духу језика на који се превод врши. У преводу и културолошкој адаптацији упитника/скеале увек када је могуће треба укључити креатора инструмента и власника ауторских права [1, 2, 13]. Након што нова или преведена питања из упитника прођу прелиминарно пилот-тестирање (обично десетак испитаника да се провери разумљивост превода) и накнадне ревизије, време је да се спроведе пилот-пројекат међу предвиђеним испитаницима за почетну валидацију [7, 8, 13]. У овом пилот-пројекту, коначна верзија упитника се даје великом репрезентативном узорку испитаника којем је упитник намењен [7, 8, 13]. Упитнике који су преведени на одређени језик и валидирани у одређеној популацији пожељно је поново валидирати иако се користе на истом језичком подручју уколико се ради о популацији са различитим карактеристикама од популације у којој је упитник примарно валидиран (преведен упитник на српски језик и валидиран у општој популацији одраслих је пожељно поново валидирати уколико се користи у дечјој популацији).

the questionnaire and other accompanying documents and information or accompanying letters [7, 12]. In addition, after obtaining a license to use a questionnaire/scale, an ethical question arises of its adequate translation and cultural adaptation, and its revalidation in a new population in which it is to be applied. If it is necessary for the researcher to translate the questionnaire to their native language, then the method of “translation and back translation” should be used [1, 2, 13]. The researcher and/or translator, sometimes several of them together, translate the questionnaire, usually from English or another language in which the questionnaire was created, into the language of the researcher who was granted permission to use the questionnaire. Frequently, more than one translation of the questionnaire is obtained so that a team of experts can create the final version, which is then backtranslated [1, 2, 13]. The back translation is sent to the questionnaire author/creator to compare with the original questionnaire. If the author approves the back translation as correct, i.e., if they confirm that the back translation and the original questionnaire match, the translated version of the questionnaire is accepted as the final version and taken forward into the validation process. If the author considers that the back translation should be corrected, then back translation and the original questionnaire are reconciled according to the suggestions of the author of the original questionnaire, and the changes made in the back translation within this reconciliation process are translated into the translated version of the questionnaire, so that it is appropriate and in the spirit of the target language. The creator of the instrument and copyright holder should be involved in translation and cultural adaptation of the questionnaire/scale whenever possible [1, 2, 13]. Once the new or translated questions from the questionnaire have passed a preliminary pilot test (usually a dozen respondents to check the intelligibility of the translation) and subsequent audits, it is time to conduct a pilot project among the intended subjects for initial validation [7, 8, 13]. In this pilot project, the final version of the questionnaire is given to a large representative sample of respondents to whom this questionnaire is intended [7, 8, 13]. Questionnaires that were translated into a given language and validated in a given population should preferably be re-validated even if they are to be used in the same language, if they are to be used in a population with different characteristics than the population within which they were initially validated (e.g., translated into Serbian and validated in the general adult population, if they are to be used in a paediatric population, it is preferable that they be re-validated).

Слика 1. Метода повратног превода.

Прилагођено према:

<https://www.pactranz.com/back-translation/> [14]

Ауторско право и дозвола за коришћење упитника

Иако је наметање ограничења за употребу упитника у другим научним истраживањима од стране аутора ради заштите ауторских права оправдано, не постоји консензус о томе шта је разумно, а шта претерано у самом ограничењу и забрани употребе. Стога је неопходно да се млади истраживачи о томе на време информишу и упознају са ауторским правима, дозволама и ограничењима, накнадама за коришћење упитника као мерног инструмента, транспарентношћу и последицама непоштовања ограничења [15–18].

Ауторско право штити комерцијалне интересе носиоца, а истовремено балансира јавни интерес у знању омогућавајући ауторима оригиналног стваралачког дела, у конкретном случају упитника, ограничену контролу над његовом репродукцијом и дистрибуцијом [15–18]. Ау-

Figure 1. Back translation method.

Adapted from: <https://www.pactranz.com/back-translation/> [14]

Copyright and license to use the questionnaire

While it is justified for the author to impose limitations on the use of questionnaires in other scientific research to protect copyright, there is no consensus on what is reasonable and what is excessive in the limitation and prohibition of use. It is therefore necessary for young researchers to be informed and acquainted, in a timely manner, with the rules of copyright, licenses and restrictions, fees for using questionnaires as measuring instruments, transparency and consequences of non-compliance with the restrictions [15–18].

Copyright protects the commercial interests of the holder while balancing the public interest in knowledge by allowing authors of the original work of creation, in this particular case – the questionnaire, limited control over its reproduction and distribution [15–18]. The author's right is exercised automatically when the scientific, literary or artistic work,

торско право се остварује аутоматски када се научно, књижевно или уметничко дело, у конкретном случају упитник као мерни инструмент у научним истраживањима, фиксира или поставља у неком опипљивом медију изражавања, желео то аутор или не. Тачније, није неопходно да се формално наведе изјава о ауторским правима, да се користи симбол © или да се региструје [15–18]. Стога се за сваки мерни инструмент или материјал који се нађе на интернет страници, у часопису или другом медију изражавања претпоставља да је заштићен ауторским правима, а правна и етичка одговорност истраживача је да добије дозволу за коришћење, модификацију и/или репродукцију тог мерног инструмента [15–18]. Одицање од заштите ауторских права захтева активан процес од стране аутора који обавештавају кориснике да напуштају ауторска права и стављају дело у јавно власништво. Такође, власник ауторског права има искључива права и може овласти друге да репродукују и/или модификују његово дело заштићено ауторским правима, да га дистрибуирају у јавности, продају или дају у закуп, позајме, и без трошкова и надокнаде [15–18]. Стога је за сваки упитник пре употребе потребно проверити да ли је потребна дозвола за употребу упитника и од кога је тражити, тако да се могу препознати три ситуације [15–19]:

- 1) Није потребна дозвола за употребу упитника. Многи аутори дозвољавају некомерцијалну употребу својих упитника или других мерних инструмената од стране истраживача без захтевања писмене дозволе, лиценце или накнаде и такви упитници су јавно доступни и то се обично наводи у тексту уз упитник где стоји: „Нису потребне додатне дозволе за употребу“. Друга ситуација када се не тражи дозвола за употребу је уколико се користе само ограничени делови упитника, тј. одређена питања, када је потребно поштовати доктрину поштене употребе, као што је цитирање свих радова из којих су преузета одређена питања, односно делови упитника у методологији научног рада, а трећа ситуација се односи на инструменте развијене од стране савезне владе или у оквиру владиног гранта, који може бити у јавном власништву, па дозвола није потребна. И четврто, конкретно у Сједињеним Америчким Државама, уколико је инструмент направљен пре 1977. године, можда је у јавном власништву, па дозвола није потребна.
- 2) Није потребна дозвола носиоца ауторских права за употребу упитника искључиво уколико се упитник користи у некомерцијалне/образовне сврхе. То су ситуације где је носилац ауторских права лиценцирао инструмент само за некомерцијална истраживања или у образовне сврхе и у таквим си-

in this particular case, the questionnaire as a measuring instrument in scientific research, is fixed or placed in a tangible medium of expression, whether the author wants it or not. More precisely, it is not necessary to formally state the copyright statement, to use the © symbol or to have registration [15–18]. Therefore, for each measuring instrument or material that is published on a website, in a journal or other medium of expression, it is assumed that it is protected by copyright and the legal and ethical responsibility of the researcher is to obtain the license to use, modify and/or reproduce this measuring instrument [15–18]. Copyright waiver requires an active process by authors who inform users that they are waiving their copyright and placing their work in the public domain. In addition, the copyright owner has exclusive rights and may authorize others to reproduce and/or modify their work protected by copyright, to distribute it in public, sell or lease, borrow, including without cost and compensation [15–18]. Therefore, for each questionnaire, prior to using it, it should be checked whether a license is required for its use and from whom. There are three possible scenarios [15–19]:

- 1) No permission is required to use the questionnaire. Many authors allow the non-commercial use of their questionnaires or other measurement instruments by researchers without requiring written permission, license or fee and such questionnaires are publicly available; this is usually stated in the questionnaire as “no additional licenses required for use”. The second situation where a license is not requested is if only limited parts of the questionnaire are used, i.e. certain questions, where fair use doctrine should be applied, such as referencing all articles from which certain questions, or parts of the questionnaire have been taken, in the methods section; the third situation relates to instruments developed by the federal governments or under government grants, which may be publicly owned, so permission is not required. And fourth, specifically in the United States, if the instrument was developed prior to 1977, it may be public domain, so permission is not required.
- 2) No copyright holder permission is required to use the questionnaire only if the questionnaire is used for non-commercial/educational purposes. These are situations where the copyright holder has licensed the instrument only for non-commercial research or for educational purposes, and in such situations no license is required. In general, such questionnaires can easily be recognised by a statement that the content of the questionnaire/instrument can be reproduced and used for non-commercial research and educational purposes without requesting a written licence; when such a questionnaire is used in an article, it is referenced, i.e.,

туацијама се не захтева добијање дозволе. Углавном се такви упитници препознају јер су праћени реченицом где стоји да се садржај упитника/инструмента може репродуковати и користити у некомерцијалне истраживачке и образовне сврхе без тражења писмене дозволе, а када се такав упитник користи у раду се наводи референца, односно цитира се извор [19].

3) Потребна дозвола за употребу упитника. Неки аутори изричито захтевају да се од њих тражи одобрење за употребу њиховог инструмента са или без захтева за плаћањем трошкова употребе. Чешће аутори захтевају тражење дозволе за употребу упитника без накнаде како би пратили колико се широко користи упитник или скала и да би се уверили да корисник има најновију верзију и да разуме исправан начин примене инструмента, а самим тим да би се ограничила модификација и неадекватан превод упитника. То се обично истиче реченицом „Сви наши упитници су заштићени ауторским правима“. С друге стране, употреба одређених упитника се наплаћује и накнаде могу укључивати накнаду за лицензирање, административну накнаду и/или накнаду за добијање алгоритама за бодовање или скоровање. Када се захтева накнада за употребу упитника, врло често се трошкови рачунају по испитанику који се анкетира тим упитником, што је углавном врло скупо, посебно ако се у студији користи неколико таквих упитника.

Врло често недостаје транспарентност док се наилази на нејасноће у којим ситуацијама је потребна дозвола за употребу неког инструмента [15]. Такође, може се десити да се статус ограничења употребе упитника мења током времена. Пример је мини-ментал тест (енглески: *Mini Mental State Examination – MMSE*), где су 2001. године власници теста пренели ауторска права на компанију *PAR, Inc.: Psychological Assessment Resources*, која је применила строга ограничења за коришћење мини-ментал теста уз накнаду од 1,48 долара за сваку администрацију теста, односно за сваки употребљен упитник [15, 20, 21]. Стога је први корак пре употребе већ постојећег упитника/скале да се утврди ко је власник ауторских права и да ли су се она у међувремену променила. Носилац ауторског права је обично аутор/креатор упитника. Ако је власник ауторских права појединац, онда је потребно успоставити контакт путем електронске поште, телефона и других мрежа како би се затражила дозвола за употребу упитника. При тражењу дозволе потребно је да се истраживач представи, наведе институцију у којој ради и пажљиво објасни разлог и сврху тражења дозволе за употребу упитника и дозволе за превод и валидацију упитника у новој попу-

the source is quoted [19].

3) Permission to use the questionnaire is required. Some authors specifically require that their permission be sought to use their instrument, with or without requesting payment. More often, authors require that their permission be sought to use the questionnaire without compensation, to monitor how widely their questionnaire or scale is used, and to ensure that the user has the latest version and understands the correct method of application of the instrument, and therefore to limit the modification and inadequate translation of their questionnaire. This is usually highlighted by the phrase “all our questionnaires are copyrighted”. On the other hand, the use of certain questionnaires is charged, and fees may include a license fee, administrative fee and/or fee for obtaining scoring algorithms. When a fee for the use of a questionnaire is required, costs are very often calculated per subject to be surveyed by the questionnaire, which is generally very expensive, especially when a study uses several such questionnaires.

Very often there is a lack of transparency, as there is confusion as to when a license is required to use an instrument [15]. In addition, it may occur that the restriction of use of the questionnaire changes over time, as it happened in the example of the “mini mental test” (Mini Mental State Examination-MMSE) where, in 2001, the owners of the test transferred their copyright to PAR, Inc.: Psychological Assessment Resources, which then implemented strict restrictions on the use of the mini mental test, with a fee of about 1.48 USD for each test administered, i.e., for each questionnaire used [15, 20, 21]. Therefore, the first step before using an already existing questionnaire/scale is to determine who owns the copyright and whether the owner has changed in the meantime. The copyright holder is usually the author/creator of the questionnaire. If the copyright owner is an individual, they should be contacted by email, phone or other means to request permission to use the questionnaire. When requesting permission, the researcher should introduce themselves, indicate the institution they work for and carefully explain the reason and purpose of requesting permission for the use of the questionnaire and the permission to translate and validate the questionnaire in the new population [15–19]. Some authors transfer copyright to another entity, such as the journal publishers, the institution in which they work or an organization. In these cases, permission to use or reproduce the instrument must be sought from this entity. Often, the copyright holder is identified by the symbol ©, if there is a notice on protected copyright [15–18, 21]. The request should be sent to the individual copyright holder or to the licensing department of the publisher, providing a return address,

лацији [15–19]. Неки аутори преносе ауторска права на други ентитет, као што је издавач часописа, установа у којој раде или нека организација. У овим случајевима мора се тражити дозвола од тог ентитета за употребу или репродукцију инструмента. Често се власник ауторских права идентификује помоћу знака © уколико постоји обавештење о заштићеним ауторским правима [15–18, 21]. Захтев треба послати појединачном носиоцу ауторских права или одељењу за дозволе дотичног издавача уз навођење повратне адресе, телефона и факса, адресе електронске поште и датума. Дозволе за употребу упитника/скала добијене електронском поштом су законски прихватљиве у већини случајева, али је најбоље добити дозволу са оригиналним потписом. Добијену дозволу за коришћење и/или репродукцију инструмента треба сачувати, било да се ради о копији преписке или уговору, што је доказ да се поседује законско право на коришћење инструмента.

У раду где постоје подељена ауторства дозвола се углавном тражи од аутора задуженог за кореспонденцију или првог аутора који ће дати сагласност на употребу упитника или упутити на особу која је власник ауторског права. У научној заједници, редослед имена аутора у публикацији служи за доделу заслуга и одговорности. Са изузетком ситуације где се аутори наводе абecedним редом, претпоставља се да први аутор доприноси највише раду, а аутор задужен за кореспонденцију је углавном последњи аутор који је покретачка снага и стоји како интелектуално тако и финансијски иза истраживања. Многи, али не сви, часописи појединачно описују шта значи бити аутор који доприноси научном раду/рукопису, природу улоге сваког аутора, као и пренос ауторских права и све је то описано на званичним сајтовима часописа у одељку намењеном ауторима научних радова [22, 15]. У заједничким научним радовима са више аутора, власник ауторског права је група аутора, укључујући наследнике преминулог аутора, с обзиром на то да је ауторско право преносиво као и свака друга имовина [23]. Ауторско право може бити заједничко ако су два или више аутора допринели стварању једног дела.

Немогућност проналаска аутора за добијање дозволе или смрт аутора

Дешава се да се носилац ауторских права не може пронаћи и поред интензивне претраге и покушаја или се не добија одговор на захтев за употребу упитника. У таквим ситуацијама када је немогуће добити дозволу за употребу или модификацију упитника због неодговарања на захтеве или немогућности проналаска носиоца ауторских права, а не жели се мењати постојећи про-

telephone and fax number, e-mail address and date. The licenses for use of questionnaires/scales obtained by email are legally acceptable in most cases, but it is best to obtain a license with an original signature. A license granted for the use and/or reproduction of the instrument should be kept, whether it is a copy of a correspondence or a contract, as proof of having the legal right to use the instrument.

In a work with shared copyright, the license is mainly requested from the corresponding author or the first author, who will consent to the use of the questionnaire or refer to the person who owns the copyright. In the scientific community, the order of the authors' names in a publication is used to assign both merit and responsibility. With the exception of the situation where authors are listed in alphabetical order, it is assumed that the first author contributes most to the work, and the corresponding author is usually the last author, who is the driving force and stands both intellectually and financially behind the research. Many, but not all, articles individually describe what it means to be an author contributing to scientific work/manuscript, the nature of each author's role as well as the transfer of copyright, and all this is described on the official journal websites in the section dedicated to authors of scientific articles [22, 15]. In joint scientific works with several authors, copyright owner is a group of authors, including the heirs of deceased authors, since copyright is as transferable a right as any other property [23]. Copyright may be shared if two or more authors contributed to the creation of a single work.

Inability to find the author to obtain a license or the death of the author

Sometimes copyright holder cannot be found despite intensive search, or no answer is given to the request for use of the questionnaire. In such situations where it is impossible to obtain a license to use or modify the questionnaire due to a lack of response to requests or inability to locate the copyright holder, and the authors do not want to change the existing research project, the alternative is to calculate risk vs. benefit before deciding to use the instrument without permission, or to search and find an equivalent or better alternative which would be free or subject to less restrictions for use [15–18, 21]. The consequences of not acquiring the appropriate permission for use of a questionnaire/scale may be non-publication of research results, as journal editors will not publish the work unless they are provided with proof of permission to use the questionnaire, as well as withdrawal of the work from the publication, or fine [15–18, 21, 24]. It is sometimes necessary to check whether a specific measurement instrument is registered

јекат истраживања, као алтернатива преостаје рачунање и анализа користи и ризика пре доношења одлуке о употреби инструмента без дозволе или претрага и проналазак еквивалентне или боље алтернативе која је бесплатна или подлеже мањим рестрикцијама за употребу [15–18, 21]. Последице неприбављања одговарајуће дозволе за коришћење упитника/скале могу бити необјављивање резултата истраживања јер уредници часописа неће објавити рад уколико им се не достави доказ о дозволи за употребу упитника, повлачење рада из публикације, новчана казна [15–18, 21, 24]. Некада је, конкретно за упитнике америчких аутора, неопходно проверити да ли је одређени мерни инструмент регистрован у Америчкој канцеларији за ауторска права [25].

У случају смрти аутора упитника, сва ауторска права која аутор има у тренутку његове смрти прећи ће на његове наследнике, било путем тестаментa или, ако аутор није имао тестамент, путем закона о завештању државе из које је аутор. Стога је неопходно сазнати ко је наследио ауторска права и питати за дозволу. Информације о томе ко је наследио ауторска права могу се добити путем електронске поште од колега са којима је аутор упитника радио или са којима је често публикувао, а чије се информације и адресе електронске поште често налазе онлајн, као и од институције у којој је аутор упитника радио. Врло често ауторска права након смрти аутора упитника прелазе на установу у којој је аутор радио. Уколико је од смрти аутора упитника прошао дуг временски период, његова ауторска права су можда и истекла и упитник је у јавном власништву. Дужина овог временског периода зависи од важећег закона земље из које је аутор и у одређеним земљама (САД, Канада, Велика Британија) након 60–70 година од смрти аутора његова дела се могу користити [26–28].

Дозвола за коришћење преведеног и валидираног упитника

Када се ради о преводу упитника поставља се етичка дилема ко је носилац права преведене верзије упитника и од кога је потребно тражити дозволу за употребу упитника, од креатора упитника или од преводиоца [16, 29]. Ауторско право се односи на оригинално дело стога се поставља питање да ли рад преводилаца испуњава услове за поседовање или преношење ауторских права. Превод се у основи сматра изведеним делом и само власник ауторских права може да одобри превод који ће бити дистрибуиран. С друге стране, стварање више верзија превода неког дела, у овом случају упитника/скале, такође компликује идеју ауторства и пратећу идеју оригиналности, постављајући питање ко има

in the United States Copyright Office [25], particularly for the questionnaires by American authors.

In the event of questionnaire author's death, all copyrights that the author holds at the time of their death are transferred to their heirs, either through a will or, if the author had not left a will, through the inheritance law applicable in the country of the author. It is therefore necessary to find out who inherited the copyright and ask for permission. Information about who inherited a copyright can be obtained by e-mail from colleagues with whom the questionnaire author worked or frequently published, and whose information and e-mail are often found online, as well as from the institution where the questionnaire author worked. Very often, after the author's death, copyright is transferred to the institution where they worked. If a long period of time has passed since the death of the questionnaire author, their copyright may have also lapsed and the questionnaire may be in the public domain. The length of this time period depends on the applicable law of the country of the author; in certain countries (US, Canada, United Kingdom) after 60–70 years of the death of the author, their work can be used [26–28].

Permission to use a translated and validated questionnaire

Where a questionnaire is translated, there is an ethical dilemma on who holds the copyright to the translated version of the questionnaire and from whom permission must be sought to use the questionnaire, from the questionnaire creator or from the translator [16, 29]. The copyright applies to the original work; therefore, the question is whether the work of the translators meets the requirements for the ownership or transfer of copyright. Translation is essentially considered a derivative work and only the copyright holder can authorize a translation that will be distributed. On the other hand, creating multiple translation versions of a work, in this case a questionnaire/scale, further complicates the idea of authorship and the accompanying idea of originality, raising the question of who has the right to control what is normatively considered 'the same work' expressed in different languages [16, 29].

Legal structures regarding the relations between authors and translators have been set up to protect author's interests, so that the author is generally treated as the "critical aspect" in discussions on intellectual property rights. The translator, on the contrary, is pushed to a far less enviable position in their right to their translated work, regardless of their role in the transfer of the work across language and cultural boundaries. The most painless solution and the most just way is to include the author in the translation

право да контролише оно што се нормативно сматра "истим" делом израженим на различитим језицима [16, 29].

Правне структуре у односу аутора и преводиоца су постављене да заштите ауторске интересе, тако да се аутор генерално третира као „критичан аспект“ у расправама о правима интелектуалне својине. Преводиолац је, напротив, гурнут у много мање завидан положај у праву на преведено дело без обзира на његову улогу у преношењу дела преко језичких и културолошких граница. Најбезболније решење и најисправнији начин је укључивање аутора у превод упитника или скале и додељивање места једног од аутора у раду за публикацију о језичкој и културолошкој адаптацији и валидацији упитника на другом језику при публикацији [16, 29]. Друго решење је да се затражи дозвола од аутора/креатора упитника или скале за његову употребу, а да се у раду при публикацији цитирају и научни рад аутора/креатора упитника или скале као и публиковани рад преводиоца о валидацији упитника или скале на други језик. Као треће решење потребно је проверити да ли се преведене форме упитника/скале на различитим језицима налазе на неком од сајтова који су јавно доступни и креирани од стране аутора/креатора упитника или институције где аутор упитника ради, а за чију употребу можда није потребна сагласност аутора већ само цитирање сајта где се преведена форма упитника налази [29, 30].

Закључак

Друштвена одговорност и етичко понашање у истраживању снажно је повезано са организационом културом и друштвено специфичним контекстом. Етички кодекс уводи етичке принципе, правила и стандарде струке истраживача са циљем да се ојача професионални интегритет истраживача кроз развој етичких стандарда, чување и унапређивање методологије истраживања оличене у објективним поступцима и процедурама. С обзиром на то да је упитник веома значајан инструмент у научним истраживањима, значајно је упознати се са свим могућим препрекама, правним и етичким дилемама које прате његову примену и радити типски и систематски на њиховом превазилажењу. Превод и валидацију упитника треба спроводити детаљно пратећи све кораке и методе, укључујући превод и повратни превод, уз сталну комуникацију са аутором упитника и усаглашавање превода са његовим коментарима, наравно, све након добијене сагласности за употребу тог упитника. Поштовањем туђег рада и ауторског доприноса поштујемо и унапређујемо нашу истраживачку доктрину.

of the questionnaire or scale and to assign them a place as one of the authors in the work for publication on language and cultural adaptation and validation of the questionnaire in another language, when it is published [16, 29]. Another solution is to request permission from the author/creator of the questionnaire or scale for its use, and to reference the article of the author/creator of the questionnaire or scale as well as the published work of the translator on the validation of the questionnaire or scale in another language. Thirdly, it is necessary to check whether the translated forms of questionnaires/scales in different languages are available on any of the websites publicly available and created by the author/creator of the questionnaire or by the institution where they work, for the use of which the author's consent may not be required, where it is necessary only to reference the website where the translated form of the questionnaire is located [29, 30].

Conclusion

Social responsibility and ethical behaviour in research are strongly linked to organizational culture and socially specific contexts. A code of ethics introduces ethical principles, rules and standards of researchers' profession with the aim of strengthening the professional integrity of researchers through the development of ethical standards, preserving and improving research methodology, embodied in objective methods and procedures. Given that a questionnaire is a very important instrument in scientific research, it is crucial to get acquainted with all possible obstacles, legal and ethical dilemmas that follow its application and to work in a systematic way to overcome them. Translation and validation of questionnaires should be carried out by following, in detail, all steps and methods, including translation and back translation, with continuous communication with the author of the questionnaire and by reconciling the translation with the author's comments, of course, once the consent for the use of the questionnaire has been granted. By respecting the work of others and their original contribution, we respect and improve our research doctrine.

Литература / References

1. Kember D, Leung DY. Establishing the validity and reliability of course evaluation questionnaires. *Assess Eval High Educ.* 2008; 33:341–53. <https://doi.org/10.1080/02602930701563070>
2. Mandal A, Eaden J, Mayberry MK, Mayberry JF. Questionnaire surveys in medical research. *J Eval Clin Pract.* 2000; 6(4):395–403. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2753.2000.00263.x>
3. Leng, G.C. Questionnaires. In: Fowkes, FGR, editor. *Epidemiology of Peripheral Vascular Disease.* London: Springer; 1991. https://doi.org/10.1007/978-1-4471-1889-3_3
4. Yaddanapudi S, Yaddanapudi LN. How to design a questionnaire. *Indian journal of anaesthesia.* 2019; 63(5):335–7. https://doi.org/10.4103/ija.IJA_334_19
5. Bolarinwa OA. Principles and methods of validity and reliability testing of questionnaires used in social and health science researches. *Niger Postgrad Med J.* 2015; 22(4):195–201. <https://doi.org/10.4103/1117-1936.173959>
6. Jenn NC. Designing A Questionnaire. *Malays Fam Physician.* 2006; 1(1):32–5. PubMed PMID: 26998209
7. Tsang S, Royse CF, Terkawi AS. Guidelines for developing, translating, and validating a questionnaire in perioperative and pain medicine. *Saudi J Anaesth.* 2017; 11(Suppl 1):S80–9. https://doi.org/10.4103/sja.SJA_203_17
8. Boynton PM, Greenhalgh T. Selecting, designing, and developing your questionnaire. *BMJ.* 2004; 328(7451):1312–5. <https://doi.org/10.1136/bmj.328.7451.1312>
9. Lydeard S. The Questionnaire as a Research Tool. *Family Practice .* 1991; 8(1):84–91. <https://doi.org/10.1093/fampira/8.1.84>
10. Wakley G. Questionnaires: paradigms and pitfalls. *J Fam Plann Reprod Health Care.* 2005; 31(3):222–4. <http://dx.doi.org/10.1783/1471189054483933>
11. Committee on Publication Ethics (COPE) 2005. Guidelines on good publication and the Code of Conduct.
12. Jenn NC. Common ethical issues in research and publication. *Malays Fam Physician.* 2006; 1(2-3):74–6. PubMed PMID: 27570592
13. Psychdata. Library. Using copyrighted research materials with PsychData [Internet]. c2001–2023 [cited 2023 Jan 20]. Available from: <https://www.psychdata.com/content/copyrighted-materials.asp>
14. PacTranz Pacific International Translations. The Back Translation method: what is it and why use it? [Internet] Auckland: PacTranz; c2023 [cited 2023 Jun 13]. Available from: <https://www.pactranz.com/back-translation/>
15. Hays RD, Weech-Maldonado R, Teresi JA, Wallace SP, Stewart AL. Commentary: Copyright Restrictions Versus Open Access to Survey Instruments. *Med Care.* 2018; 56(2):107–10. <https://doi.org/10.1097/MLR.0000000000000857>
16. Lee TK. Translation and copyright: towards a distributed view of originality and authorship. *The Translator.* 2020; 26(3):241–56. <https://doi.org/10.1080/13556509.2020.1836770>
17. Copyright advisory services [Internet]. New York, NY: Columbia University Libraries; [cited 2023 Jan 20]. Available from: <https://copyright.columbia.edu/basics/special-cases.html>
18. Asking for permission. New York, NY: Columbia University Libraries; [cited 2023 Jan 20]. Available from: <https://copyright.columbia.edu/basics/permissions-and-licensing.html>.
19. Soto M. How permissions work in psyc tests. 2016 Dec 21 [cited 2023 Jan 20]. In: *APA Databases & Electronic Resources Blog* [Internet]. American Psychological Association. c2023- Available from: <http://blog.apapubs.org/2016/12/21/how-permissions-work-in-psyc-tests/>
20. Newman JC, Feldman R. Copyright and open access at the bedside. *N Engl J Med.* 2011; 365:2447–9. <https://doi.org/10.1056/NEJMp1110652>
21. Copyright registration and enforcement: how to get maximum protection from federal copyright laws [Internet]. Stanford, CA: Stanford University Libraries; 2019 [cited 2023 Jan 20]. Available from: <http://fairuse.stanford.edu/overview/faqs/registration-and-enforcement/>.

22. Lapidow A, Scudder P. Shared first authorship. *J Med Libr Assoc.* 2019; 107(4):618–20. <https://doi.org/doi:10.5195/jmla.2019.700>
23. Teixeira da Silva JA, Al-Khatib A. Copyright transfer in group-authored scientific publications. *Insights: the UKSG journal.* 2021; 34(1):7. DOI: <https://doi.org/10.1629/uksg.535>
24. Guillemin F, Bombardier C, Beaton D. Cross-cultural adaptation of health-related quality of life measures: Literature review and proposed guidelines. *J Clin Epidemiol.* 1993; 46(12):1417–32. [https://doi.org/10.1016/0895-4356\(93\)90142-N](https://doi.org/10.1016/0895-4356(93)90142-N)
25. EDMON LOW LIBRARY & Branch Libraries. Permissions to use and reproduce instruments in a thesis/dissertation: Frequently asked questions [Internet]. Stillwater, OK: Oklahoma State University; c2023 [updated 2023 May 9; cited 2023 Jun 9]. Available from: <https://info.library.okstate.edu/copyrightbasics/surveypermissions>
26. Davis A. What happens to your copyrights after you die? 2019 Oct 15 [cited 2023 Jun 13]. In: Copyright alliance. Available from: <https://copyrightalliance.org/what-happens-to-your-copyrights-after-you-die/>
27. GOV.UK [Internet]. Newport, UK: Intellectual Property Office. Guidance Copyright Notice: Duration of copyright (term). 2021 Jan 15 [cited 2023 Jun 13]. Available from: <https://www.gov.uk/government/publications/copyright-notice-duration-of-copyright-term/copyright-notice-duration-of-copyright-term>
28. Government of Canada [Internet]. Gatineau, QC: Canadian Intellectual Property Office. A guide to copyright. 2023 Jan 10 [cited 2023 Jun 13]. Available from: <https://ised-isde.canada.ca/site/canadian-intellectual-property-office/en/guide-copyright>.
29. USLEGAL [Internet]. c1997–2023. Translation. [cited 2023 Jan 21]. Available from: <https://copyright.uslegal.com/enumeratedcategoriesofcopyrightableworks/translation/#:~:text=The%20Copyright%20Act%20discusses%20the,wher%20that%20language%20is%20spoken>.
30. Psychology of Pandemics Network [Internet]. Regina, SK: PsyPan Network; c2023 [cited 2023 Jan 21]. Available from: <https://coronaphobia.org/professionalresources/>

Кореспонденција / Correspondence

Марија Милић - Marija Milić
marijamilic85@gmail.com